

A mai izsor nyelv birtokos személyragjai

Az izsor nyelvről írott első tudományos munka szerzője, VOLMARI PORKKA, e mindmáig keveset tanulmányozott balti-finn nyelv birtokos személyragjait főképpen Soikkola és Hevva nyelvjárásaiból ismerteti.¹ Az ő adatai szerint a hevvaai birtokos személyragok a következők:

Egyes szám:

1. szem.: -n, n
2. szem.: -s, s
3. szem.: h-n, -n, n

Többes szám:

- nnek, -mmek (ritka)
-nnek
-ssek

A soikkolai nyelvjárásból az említett szerző az alábbi birtokos személyragokat közli:

Egyes szám:

1. szem.: -n, n
2. szem.: -s, s
3. szem.: -h, —

Többes szám:

- mme
-nne
-sse

PORKKA azt a tényt is megállapítja, hogy a soikkolai izsor népdalok birtokos személyragjai nemcsak a birtokos, hanem a birtok többesére is rámutathatnak. A birtok többesének jelölését a birtokos személyraghoz járuló *t* többesjel végzi, például: *miun veljäant ommaant* 'az én saját testvéreim'; *siun jalkaast on savees* 'a te lábaid az agyagban vannak'; *meijen venehemmet ovat rannaas* 'a mi csónakjaink a parton vannak'. Az egyes birtokot fejezik ki: *veljään ommaan* 'a saját testvérem'; *jalkaas* 'lábaid'; *venehemme* 'csónakunk'. Általános megfigyelésként megemlíti PORKKA a birtokos személyragok alkalmazásáról azt, hogy e ragok többesének használata nem annyira gyakori, mint a finn irodalmi nyelvben.

Az uráli nyelvek birtokos személyragjairól írott doktori értekezésében JULIUS MARK az izsor birtokos személyragokat aprólékosan elemzi.² Ő a következő ragokat ismeri:

¹ V. PORKKA, Ueber den ingrischen Dialekt mit Berücksichtigung der übrigen finnisch-ingermanländischen Dialekte. Helsingfors 1885, 79 kk.

² J. MARK, Die Possessivsuffixe in den uralischen Sprachen. Helsingfors 1923, 78 k.

Egy birtokos — egy birtok:	Több birtokos — egy birtok:
1. szem.: <i>-ni, -in</i> , magánhangzó-nyúlás + <i>n</i>	<i>-nne(k), -mme(k)</i>
2. szem.: <i>-is</i> , magánhangzónyúlás + <i>s</i>	<i>-nne(k)</i>
3. szem.: <i>-h</i> + magánhangzó (+ <i>n</i>), magánhangzónyúlás (+ <i>n</i>)	<i>-ssek</i>

Az izsor nyelv birtokos személyragjai kifejezhetik a birtok többesét is:

Egy birtokos — több birtok:	Több birtokos — több birtok:
1. szem.: <i>-nit</i> , magánhangzónyúlás + <i>nt</i>	<i>-mmet</i>
2. szem.: magánhangzónyúlás + <i>st</i>	<i>-nnet</i>
3. szem.: <i>-h</i> + magánhangzó + <i>t</i>	<i>-sset</i>

Ami a népnyelvben élő birtokos személyragok használatát illeti, JULIUS MARK csak azt a tényt állapítja meg, hogy ezek a ragok az izsor nyelvben viszonylag gyakoriak, alkalmazásukat azonban részletesebben nem tárgyalja.

V. JUNUS izsor nyelvű izsor nyelvtanában a birtokos személyragokat csak mellékesen érinti.³ A szerző megállapítja létezésüket, de csak egy példát hoz fel: *Paimen ei löytänt lehmääkkä metsäst* 'a pásztor még a saját teheneit sem találta meg az erdőben'. Az izsor iskolai nyelvtankönyvek a birtokos személyragokra egyáltalán nem fordítanak figyelmet.⁴ Nincsenek feltüntetve e ragok még a nyelvtani gyakorlatok példáiban sem: *miun veljä* 'az én testvérem'; *miun mama* 'az én anyám'; *meijen äijä* 'a mi nagyapánk'; *teijen kera* 'tíveletek'; *miun ätti* 'az én apám'; *hänen käyttäjä* 'az ő vezetője'; *meijen kolhoza* 'a mi termelészövetkezetünk'; stb.⁵ Az izsor nyelv történeti hangtanának kérdéseivel kapcsolatban ANTTI SOVIJÄRVI szintén közöl egynéhány példát a birtokos személyragok használatára.⁶

A Tartui Állami Egyetem finnugor tanszéke az 1956—1957. évi dialektológiai kutatóútjain új és figyelemre méltó adatokat gyűjtött össze az izsor nyelv soikkolai nyelvjárásáról. Ennek az adatgyűjteménynek alapján részletesebb áttekintést lehet nyújtani e nyelvjárás birtokos személyragjainak létezéséről.

Az izsor nyelvjárásokban elég gyakori az egyes számú 1. személyű birtokos személyrag alkalmazása, például: *miun tarhän* 'az én kertem'; *miun hüvä lehmän* 'az én jó tehenem'; *tättin* 'nagynénim'; *miun veljën oli mökköma tarkka* 'az én testvérem olyan okos volt'; *en olv iässän kinox* 'én az életemben (= soha) nem voltam moziban'; *miun Katjän* 'az én Katim'; *miun mēhën ei läzind konzacä* 'az én férjem nem volt beteg soha'; *miä ommätän söin* 'én a magamét ettem (ti. a magam kenyerét)'; *omalla rahallän jüpa heivä* 'a saját pénzemen kell itatni őket' stb.⁷ De a birtokos személyrag el is marad-

³ V. J. JUNUS, *Ižoran keelen grammatikka*. Moskova—Leningrad 1936, 81. 1.

⁴ V. I. JUNUS—P. L. MAKSIMOV, *Inkeröisin keelen oppikirja I*. Moskova—Leningrad 1936; V. I. JUNUS—N. A. ILJIN, *Inkeröisin keelen oppikirja II*. Moskova—Leningrad 1936.

⁵ A példák V. J. JUNUS—N. A. ILJIN, *Inkeröisin keelen oppikirja II*. című művéből vannak idézve.

⁶ A. SOVIJÄRVI, *Foneettis-äännehistoriallinen tutkimus Soikkolan inkeröismurteesta*, Helsinki 1944.

⁷ L. szintén A. SOVIJÄRVI, i. m. 141. és 143. 1.

hat. Ugyanazok a mesélők, akiktől a fenti példák származnak, így is mondták: *miun veli* 'az én testvérem'; *miun suculain* 'az én rokonom'; *miun kovi* 'az én házam'. Ez a tény arról tanúskodik, hogy a birtokos személyrag többé nem elmaradhatatlan eleme e nyelvnek, hanem többé-kevésbé csökevényes jelenség. Az 1. személyű birtokos személyrag bőségesen szerepel a népdalokban, ahol sok olyan jellegzetesség őrződött meg, amilyen az élő nyelvben vagy csak igen ritkán, vagy már egyáltalán fel sem lelhető: *vel maksan išsoin velad* 'még kifizetem az apám adóságait'; *seppüen velvüen* 'kóvácsom, testvérkém'; *tuli nŷremB velvüen* 'eljött a fiatalabb testvérkém'; *higi tilkkui hiuksistän, palavaine paijoistän* 'az izzadság csöpögött a hajszálaimról, a hőség csöpögött az ingeimről'. A népdalokban, főképp éneklés közben, fellép a tárgyalt rag 1. személyének ősbib alakja is: *hiuksistani, paijoistani*. A köznyelvben csak az átvetéses *-ni > -in >* hosszú magánhangzó + *n* alakban fordul elő. Az 1. személyű birtokos személyrag akkor válik szükségessé, ha az *itse* 'magam' és *oma* 'enyém' névmásokkal együtt lép fel: *miä odin kirjan itsellän* 'én elvettem a könyvet magamnak'; *teimbä miä itsellän murehen* 'bánatot szereztem magamnak'; *itsiätän (~ ittsiätän) polvikaizil külvedin* 'csalánnal gőzöltem magam'; *aja kili tanhvä, miä jo ajoin ommän* 'hajtsd a kecskét az udvarra, én már az enyémet odahajtottam'; *miun ommän emä* 'az én saját anyám'. Egyes falvak (pl. Mät-täisi) tájsházolásaiban a birtokos személyrag elmaradhat azokból a szókapcsolatokból, amelyekben ezek a névmások szerepelnek: *miä pezen ittsiä (~ ittsiän)* 'én mosom magam'; *miull on itsel paljo lapsia* 'nekem magamnak is sok gyerekem van'. Az 1. személyű birtokos személyrag megmaradt egyes határozószókbán: *miä elän üksitän* 'én egyedül élek'; *olen mäs rŷmillän* 'négykézláb mászok a földön'. Az ősi népdalokban ez a rag előfordul az alárendelt mondatnak megfelelő időhatározói szerkezetekben is. Pl.: *miä tänne tullessän* 'amikor eljöttem ide'; *tänne küllä tullessän* 'amikor eljöttem ebbe a faluba'. Amint a fenti példákból kitűnik, az élő izsor nyelv egyes sz. 1. személyű birtokos személyragja *-n*, amely előtt a magánhangzó megnyúlik. Az *i*-összetételű kettőshangzóra végződő szavak ragja mindig csak *-n* lehet.⁸ A birtok többesére a nominatívusban a *-v* többesjel utal: *ommänd veljänd* 'az én saját testvéreim'.⁹

Ami az egyes sz. 2. személyű birtokos személyrag föllépésének előfeltételeit illeti, ezek az előbb tárgyalt 1. személyű raggal azonosak. A 2. személyű alak a következő példákban van följegyezve: *mä kovihöz* 'menj haza (ti. a házádba)'; *et tunne ommäva veljäväz* 'te nem ismered meg a saját testvéredet'; *siul on ommäs perrez* 'neked saját családod van'; *ättis koiz eläv* 'az atyád házában élsz'; *mä omillöz leivillöz* 'menj el tőlem (szó szerint: menj a saját kenyereidhez)'; *siun ommäs emä* 'a te saját anyád'; *siä odit kirjan itsellöz* 'magadhoz vetted a könyvet'; *suövä nin toist kuin itsiüz* 'szeress úgy másokat, mint önmagad'.¹⁰ A népdalokból idézhetjük a következő példákat: *pajuj jürel siun pessäz* 'a fűz tövében van a fészked'; *tŷ mettä tullessäz, vŷ kivud männessäz* 'hozz mézet, amikor jössz, vidd a fájdalmakat, amikor távozol'. A népdalokban a 2. személyű alak előfordul a *-t* ragra végződő infinitivus translatívusában is, pl.: *lülit pŷva purraksöz ja paijua pannaksöz, kovua kocaksöz* 'azt hitted (ti. a kígyóról), hogy fát harapsz és fűzfát hasítsz, ütöd (fogaiddal) a nyírfát'. A népdalokban még a következő határozói

⁸ A. SOVIJÄRVI, i. m. 141. l.

⁹ A. SOVIJÄRVI, i. m. 50. l.

¹⁰ A. SOVIJÄRVI, i. m. 143. l.; L. KETTUNEN, Suomen murteet III, 303 k.

fordulatokban is előfordul e rag: *miks ūD paksu parraldāz, miks ūD sūrī sūlbāz* 'miért vagy arcban kövér, miért vagy szájban nagy?'; *miks ūD vāvū vārallāz?* 'miért vagy, te vő, görbe?' Az egyes számú 2. személyű birtokos személyrag jelenléte a beszélt köznyelvben nem feltétlenül szükséges. E rag teljesen el is maradhat az összes említett esetekből.

A rag jele magánhangzó-nyúlás + z (a következő hangtól függően lehet -s vagy -z). A birtok többesére a nominativusban a -t többesjel utal: *poikāst* 'fiaid', *veljāst* 'testvéreid'. A legéletképesebbek a mai izsor nyelvben az egyes számú 1. és 2. személyű birtokos személyragok, mivel a beszéd tevékeny résztvevőit — *ego* és *tu* — jelölik. Azokkal a személyekkel kapcsolatban, akik közvetlenül nem vesznek részt a beszédben, a birtokos személyragok jóval ritkábban lépnek fel.

Az egyes számú 3. személyű birtokos személyrag főleg egyes határozókban és névmásokban szerepel: *hā suwaja ūsiātā* 'ő saját magát szereti'; *hā otti kirjan ūsellē~ūselē* 'ő sajátmagához vette a könyvet'; *nawo nāgi unissā* 'a sógornó látta álmában'; *kold neljā tūkkū mānōn rinnalwā* 'három négy darab (= ember) megy egy sorban (szó szerint: darabok)'; *ūksitā poiga oli karjaz* 'a fiú egyedül volt pásztor'; *sūgā ozrad oigine* 'egyétek meg szalmástól az árpát'. A 3. személyű birtokos személyrag használata közönséges köznevekkel ritka, pl.: *tulin hānen pulmistā* 'az esküvőjéről jöttem'; *imelwā hā on Mari* 'az ő neve Mária'; *tahto ottā omaksē pojaksē* 'fiává akarta fogadni őt'; *hānen pāhā* 'az ő feje'; *hānen poikaha* 'az ő fia'; *hānen heboizehe* 'az ő lova'; *hānen tūtterehe* 'az ő leánya'. A 3. személyű rag gyakran határozókkal együtt lép fel, ahol ez tulajdonképpen már elvesztette a birtokos személyrag egyenes jelentését, pl.: *ākkistā miule pantī tuli* 'azonnal bevezették nekem a villanyáramot'; *miun mēz konzacā kerosaŋnā ei ūrāhtāw* 'a férjem soha, még halkan sem káromkodott'. Az élő nyelvben mégis gyakoriak azok az esetek, amikor a birtokos személyrag elmarad, pl.: *hānen oma emā* 'a saját anyja'; *hānen ātti* 'az ő apja'; *hānel ūsel* 'saját magánál'; *hā pešō ūsiā* 'ő mossa magát'.

A 3. személyű birtokos személyrag felléphet más ragok helyett is: *mū odimma kirjan ūsellē* 'magunknak vettük a könyvet'; *tū odatta kirjan ūsellē* 'ti magatoknak veszitek a könyvet'; *mān kohallān lābi metsān* mellett *mān kohallā lābi metsān* 'egyenesen az erdőn keresztül megyek'. Mint már előbb említettük, a birtokos személyragok csak szórványosan lépnek föl, és épp ezért elmaradhatnak, illetve felcserélődhetnek.

A nominativussal kapcsolatban az egyes számú 3. személyű birtokos személyrag kifejezheti a birtok többesét is: *hānen tūtterehev* 'az ő leányai'.

A rag jele magánhangzó-nyúlás. A nominativussal kapcsolatban a rag a *h* + magánhangzó alakban lép föl.

A többes számú birtokos személyragok igen ritkák. Többesszámú 1. személyű birtokos személyragot e sorok szerzője csak egynéhány esetben jegyzett föl. Különben ennek a ragnak két formája van. Venakontsu és Saari falvakban e rag -*nne* alakja lelhető föl: *mū pezemmū ūsiātānne* 'mi mossuk magunkat'; *tūttereenne ellā linnaz* 'a mi leányunk a városban lakik'. Az e kérdéssel foglalkozó szakirodalomban az 1. személyű -*nnek* birtokos személyrag csak Hevvaa tájszólásából van följegyezve.¹¹ De ahogy a tényleges anyagból kitűnik, e rag fellép Soikkola tájszólásában is. Egyes falvakban a -*nne* raggal párhuzamosan a -*mme* rag is használatos, mint a gyűjtött anyag is

¹¹ J. MARK, Die Possessivsuffixe 84. és 96. 1.

bizonyítja: *mū pezemmä üsiätämme* 'mi mossuk magunkat'; *iässämme emmä köliz* 'sohase halunk meg'. De legtöbbször a többes számú 1. személyű birtokos személyrag teljesen elmarad: *meijen poiga* 'a mi fiúnk'; *meijen oma emä* 'a mi (saját) anyánk'; *tuli meijen jälēst* 'értünk jött'; *tule meijen küllä* 'gyere el a mi falunkba'; *mū pezemmä üsää* 'mi mossuk magunkat'; stb. A népdalokban ez a rag viszonylag életképesebb. A népdalokban fellépnek a birtok többesét kifejező alakok: *tüttärenned* vagy *tüttärenmed* 'leányaink'¹². Mivel Hevvaa tájszólásában, ahol átlag több ősi sajátosság maradt fenn, és Soikkola tájszólásának egy részében *-nnek* a többes számú 1. személyű birtokos személyrag jele, feltételezhetjük, hogy ez ősi izsor rag. A *-mme* rag fellelhető az izsor nyelvterület nyugati részén, mint pl. a Pärnäspää félszigeten, a Rosona és Luga folyók mentén, ahol észrevehetőbb a finn nyelv hatása (vö. a finn *isämme* 'apánk, apáink'). Egyes izsor tájszólásokban általában erős a finn nyelvi szupersztrátum.

A többes számú 2. személyű birtokos személyrag jele *-nne*: *tū pezettä üsiätänne* 'ti mossátok magatokat'; *ovatta üsellenne* 'magatokhoz veszitek'; *polvillenne* 'a térdeitek'. A birtok többesének jelölését a nominativushoz járuló *-v* többesjel végzi: *lapsenned* 'gyerekeitek'. A többes számú 2. személyű birtokos személyrag használata ritka. E rag rendszerint elmarad: *teijen emä* 'a ti anyátok'; *tū ovatta üselle ~ itsele* 'ti magatoknak veszitek'; *miä tulim teijem parvē* 'én a ti társaságotokba jöttem'. A többes számú 2. személyű birtokos személyrag helyett egyes falvakban, mint pl. Mättäisi, az egyes számú 3. személyű rag lép fel: *tū ovatta itselē* 'ti magatoknak veszitek'.

A 2. személyű birtokos személyrag, mint a többes szám összes személyragjai, a népdalokban általánosabb, ahol létezése az ősi hagyományokkal van összekötve. A többes számú 3. személyű *-sse* birtokos személyrag szintén ritka: *hū männöt kovihessesse* 'ők haza mennek (szó szerint: a házukba)'; *lapsesse* 'a gyerekek'. A birtok többesére a *-ssee* rag utal: *lapsessed* 'gyerekeik'. A mesélők ismerik e ragot, de általában nem élnek vele. Rendszerint elmarad, vagy más rag lép fel helyette: *hū peššōv üsiätänne* 'ők mossák magukat' (Venakontsu); *hū ottiv kirjan itsellē* 'ők magukhoz vették a könyvet' (Saari, Tarinai). Az első esetben a többes számú 3. személyű birtokos személyrag helyett a többes számú 2. személyű, a második esetben pedig az egyes számú 3. személyű rag lép fel. Az egyes számú rag fellépését a többes számú 3. személyű birtokos személyrag helyett már korábban följegyezték más szerzők is.¹³ Ezek a tények azt bizonyítják, hogy a 3. személyű birtokos személyrag többese napjainkban kevésbé életképes. Az élő beszédben már többé nem szükséges.

Az elmondottakból kitűnik, hogy az izsor nyelv birtokos személyragjai a kihalás útján vannak. Napjainkban használatuk nem szükségszerűség, hanem inkább csökevényes jelenség.

Az egyes számú birtokos személyragok, mint már fentebb említettük, életképesebbek a többes számú ragoknál.

E cikk szerzője nem tűzte ki célul azt, hogy az izsor nyelv birtokos személyragjainak keletkezését és fejlődését ismertesse, mivel ezeket elméleti aprólékossgal elemzik J. MARK, V. PORKKA és L. KETTUNEN idézett művei.

Tartu.

PAUL ARISTE

¹² A. SOVIJÄRVI, i. m. 49. és 145. l.

¹³ J. MARK, Die Possessivsuffixe 96. l.

